

УДК 342.8

doi.org/10.30970/jcl.1.2024.1

Ольга Совгирия

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук,
Професор, Київський національний університет імені Т. Шевченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2854-2886
E-mail: olga_sovgiria@ukr.net

КОНСТИТУЦІЙНІ ПЛЕБІСЦИТИ 2022 ТА 2023 РОКІВ ЯК СКЛАДОВА НОВІТНЬОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ЧИЛІ CONSTITUTIONAL PLEBISCITES OF 2022 – 2023 YEARS AS PART OF THE NEWEST CONSTITUTIONAL PROCESS IN CHILE

Olha Sovhyria

Judge of the Constitutional Court of Ukraine, Professor, Doctor of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Abstract | The article analyzes the peculiarities of the development, content and procedures for the adoption of the newest constitutions in the Republic of Chile in the constitutional plebiscites of 2022 and 2023. Such a study is of significant scientific interest from the point of view of understanding the current trends in the development of constitutionalism in Latin American countries, and therefore has an important comparative value.

Attention is drawn to the fact that in 2019 there were mass protests in Chile, one of the demands of which was the adoption of a new Constitution. In this regard, constitutional plebiscites were held in 2022 and 2023, which, despite the rejection of draft Constitutions as a result of the vote, provide an opportunity to assert the vector of political processes in the country, in particular the interaction of the government with society, as well as the public demand for regulation of social rights and a new model of the system of state authorities in the Constitution.

The article analyzes in detail the structure of the political system, as well as highlights the powers of the National Congress (Chamber of Deputies and the Senate), the President and the Constitutional Tribunal in accordance with the draft Constitution of Chile in 2023. Among the features of the project, the author draws attention to the inclusion of provisions on the fight against corruption and condemnation of terrorism, as well as on the protection of the rights of Indians and the mechanisms of their political participation in the activities of the National Congress. Particular attention is paid to the manifestations of the ideas of participatory and deliberative democracy in this project.

According to the author, the experience of holding constitutional plebiscites in Chile in 2022 and 2023 proved that in political discourse, referendums (plebiscites) can play both a positive and a negative role.

Keywords: Constitution of Chile, constitutional plebiscite, Latin American constitutionalism, transformative constitutionalism.

Анотація | У статті проаналізовано особливості розробки, змісту та процедур ухвалення новітніх конституцій у Республіці Чилі на конституційних плебісцитах 2022 та 2023 рр. Таке дослідження становить значний науковий інтерес із позицій розуміння сучасних тенденцій розвитку конституціоналізму в країнах Латинської Америки, а отже, має важливе компаративне значення. Звертається увага на те, що в 2019 р. в Чилі відбулися масові протести, однією з вимог яких було ухвалення нової Конституції. У зв'язку з цим було проведено конституційні плебісцити в 2022 та 2023 рр., які, незважаючи на відхилення проєктів Конституції за наслідками голосування, дають можливість стверджувати про вектор політичних процесів у країні, зокрема взаємодію влади з суспільством, а також про суспільний запит на вноормування у Конституції соціальних прав і нової моделі системи органів державної влади.

У статті детально проаналізована структура політичної системи, а також висвітлені повноваження Національного Конгресу (Палати депутаток і депутатів і Сенату), Президента та Конституційного Трибуналу за проєктом Конституції Чилі 2023 р. Серед особливостей проєкту автор звертає увагу на включення положень про боротьбу з корупцією та засудження тероризму, а також про захист прав індіанців і механізми їх політичної участі у діяльності Національного Конгресу. Окрему увагу приділено проявам ідей партисипаторної та деліберативної демократії у цьому проєкті.

На думку автора, досвід проведення конституційних плебісцитів у Чилі в 2022 та 2023 рр. засвідчив, що в політичному дискурсі референдуми (плебісцити) можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль.

Ключові слова: Конституція Чилі, конституційний плебісцит, латиноамериканських конституціоналізм, трансформативний конституціоналізм.

Постановка проблеми. У сучасній українській теорії конституційного права класифікація конституцій за часом їх прийняття переважно «зупиняється» на виокремленні новітніх конституцій, що були ухвалені наприкінці ХХ століття. Однак очевидно, що між конституціями, ухваленими ще в минулому столітті, та через 10-20 років є суттєві відмінності, причому як за порядком їх ухвалення, так і за змістом.

Сучасні суспільно-політичні умови та обставини, за яких ухвалювалася конституція, є визначальними характеристиками, за якими здійснюється класифікація конституцій за часом їх прийняття¹.

Серед глобальних конституційних процесів ХХІ століття особливу увагу привертає Латиноамериканський регіон, зокрема активні політико-правові процеси останніх років у Чилі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У латиноамериканських країнах, до яких належить і Чилі, наявні спільні закономірності розвитку і схожі сутнісні характеристики конституційного процесу. Це дає змогу ставити питання про загальне поняття конституційного права Латинської Америки, яке відображає особливий латиноамериканський шлях трансформативного конституціоналізму². Дослідження сучасного конституційного процесу країн Латинської Америки є пізнавальним із позицій компаративізму та розуміння загальних тенденцій розвитку глобального конституційного процесу. Однак в Україні увага даному регіону в контексті дослідження вузької проблематики конституційного процесу практично не приділяється.

Сприйняття доктрини неоконституціоналізму окреслило контури сучасного конституційного права Латинської Америки. Конституційний розвиток регіону базується на визнанні нормативної сили конституції та прямої дії конституційних норм, експансії конституційної юрисдикції, розвитку догматики тлумачення конституції. Особливий акцент робиться на правозахисній проблематиці. Остання обставина відображає одну з найбільш значущих особливостей сучасних латиноамериканських конституцій – значне збільшення обсягу закріплених прав людини. Це пов'язано, зокрема, з явищем «лівого повороту» в латиноамериканських країнах, коли прихід до влади лівих

¹ Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики). Київ : Мишалов Д. В., 2021. 116 с.

² А. вон Богданді. Цит. за: Бочарова Н. В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. Конституційно-правові академічні студії. 2018. № 2. С. 106-113. С. 106.

політичних сил зумовив спроби економічного реформування та забезпечення соціальної справедливості. Деякі автори вказують також на поширення в Латинській Америці ідей соціальної правової держави, характерних для країн Заходу в другій половині ХХ століття. У реформованих конституціях латиноамериканських держав закріплені всі основні права, зазначені в міжнародно-правових документах з прав людини³.

Отже, сучасний латиноамериканський неоконституціоналізм отримав назву трансформативного (transformative) конституціоналізму, заснованого на солідаризмі членів суспільства, взаємозалежності й неподільності прав громадян⁴.

Мета статті полягає в аналізі особливостей розробки, змісту та процедур ухвалення новітніх конституцій у Республіці Чилі на конституційних плебісцитах 2022 та 2023 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо передумови, які зумовили початок процесу розробки нової Конституції Чилі. Так, на сьогодні в Чилі діє Конституція, написана та ухвалена під час диктатури Аугусто Піночета (1973-1990 рр.). Вона зазнала суттєвих змін у 2005 р., однак є чинною і дотепер. У 2019 р. в Чилі відбулися масові протести, однією із вимог яких було ухвалення нової Конституції.

У зв'язку із суспільним запитом був розроблений новий проєкт Конституції. Він був винесений на плебісцит, проведений 4 вересня 2022 р. та відхилений за наслідками голосування. У плебісциті (для яких у Чилі закріплено обов'язковий вотум) взяли участь 85 % чилійських виборців, з них – майже 62 % проголосували за відхилення проєкту і 38,1 % – за його схвалення. При цьому найпесимістичніші прогнози не передбачали такого сценарію. Результат плебісциту став дуже важким ударом для уряду Габрієля Борича. Того ж вечора Президент оголосив про скликання парламенту, «щоб якнайшвидше просунути новий установчий процес»⁵.

Ключовими рисами відхиленого на плебісциті проєкту Конституції були: гендерний паритет, захист екології та визнання прав корінних народів. Також одним із ключових моментів проєкту нової Конституції Чилі стала боротьба правих і лівих політичних поглядів на роль держави у гарантуванні ключових соціальних прав, зокрема права на медичну допомогу, на пенсійне забезпечення, на освіту тощо.

Отже, після невдалого плебісциту у вересні 2022 р. одразу був запущений новий процес розробки тексту Конституції. Конституційний процес 2023 р. у Чилі – це спосіб розробки нової пропозиції щодо політичної Конституції Республіки на основі підписаної у грудні 2022 р. «Угоди для Чилі», за якою більшість політичних сил країни взяли на себе відповідні зобов'язання.

Цікавою із позицій конституційного процесу є процедура розробки проєкту Конституції. Так, органами, відповідальними за розробку нової Конституції у 2023 р. виступили:

Експертна комісія, яка розробляла попередній проєкт конституційного тексту. Комісія складалася із 24 осіб, які призначалися порівну нижньою та верхньою палатами чилійського парламенту з рівною кількістю жінок і чоловіків. Після формування Конституційної ради, члени Експертної комісії увійшли до її складу з правом дорадчого голосу;

Конституційна рада, яка затвердила і могла змінювати проєкт конституційного тексту, розробленого Експертною комісією. До складу Конституційної ради увійшли 50 осіб, обрані шляхом загальнонаціонального голосування, та члени Експертної ради. При формуванні Конституційної ради було враховано паритетність представництва жінок і чоловіків, а також забезпечено представництво корінних народів Чилі;

Комітет з технічної прийнятності, який діяв як арбітр, якщо мали місце пропозиції, що можуть порушувати встановлені правила чи принципи⁶.

Прикметно, що всі зазначені органи очолювали жінки.

³ Ibid. С. 108-109.

⁴ Ibid. С. 111.

⁵ Molina F. R., Montes R. Chile rechaza rotundamente la nueva Constitución. URL: <https://elpais.com/chile/2022-09-05/chile-rechaza-rotundamente-la-nueva-constitucion.html>

⁶ Acerca del Proceso Constitucional. URL: <https://www.procesoconstitucional.cl/que-es/>

Отже, процедура ініціювання розробки проекту нової Конституції, формування органу, відповідального за таку розробку, відбувалися фактично за мінімальної участі політичних сил, що, за оцінками політологів, мало би послужити передумовою успішного його схвалення на плебісциті. Однак і друга спроба плебісциту, що відбувся 17 грудня 2023 р., виявилася невдалою, оскільки 55 % виборців, які взяли участь у голосуванні, висловилися проти схвалення нового тексту Конституції Чилі. Цей результат є більш вдалим, ніж результат попереднього плебісциту (на 7 % менше виборців висловилися «проти», порівнюючи з плебісцитом 2022 р.), але недостатнім для схвалення нового Основного Закону. Чилійські дослідники у галузі політичних наук відзначають, що друге відхилення Конституції Чилі на плебісциті є справжнім прикладом для дослідження, втім цей приклад є хоч і рекордним, але негативним⁷. На думку чилійського дослідника О. Авенданьо, поведінка виборців на цьому плебісциті багато в чому пояснюється нудьгою (втомою) від конституційного питання, і цей факт був очевидним під час кампанії. Голосування «проти» стало перед і під час періоду кампанії вираженням ставлення до політичного класу, уряду та тексту, який або було важко інтерпретувати звичайним людям, або тлумачився лише для критики⁸.

Отже, досвід проведення конституційних плебісцитів у Чилі в 2022 та 2023 рр. засвідчив, що, будучи інструментами партисипаторної демократії, засобами врахування інтересів громадян, у політичному дискурсі референдуми (плебісцити) можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль – ускладнювати прийняття рішень, дестабілізувати внутрішню та зовнішню політику. Багато в чому це спричинено принципом переваги голосу більш активних громадян, які водночас можуть активізуватися на противагу державним інтересам. Використання референдумів надає змогу «ображеним» громадянам висловити протест уряду; інші ж категорії населення не мають стимулів брати участь у волевиявленнях, у результаті чого і програють⁹.

Зміст відхиленого Основного Закону Чилі 2023 р. становить науковий інтерес із позицій розуміння сучасних тенденцій розвитку конституційного права країн Латинської Америки та їх дослідження з компаративною метою. Отже, проаналізуємо загальні положення цього тексту¹⁰.

За обсягом це був об'ємний (понад 180 сторінок) документ, *структура* якого виглядала так:

Преамбула;

Розділ 1. «Основи конституційного порядку»;

Розділ 2. «Фундаментальні права та свободи, гарантії та конституційні обов'язки» (включав підрозділи: «Фундаментальні права і свободи»; «Національність та громадянство», «Гарантії прав і свобод», «Виняткові обставини», «Конституційні обов'язки»);

Розділ 3. «Політичне представництво та участь» (включав підрозділи: «Політичні партії», «Механізми участі»);

Розділ 4. «Національний Конгрес» (включав підрозділи: «Виключні повноваження Палати депутаток та депутатів»; «Виключні повноваження Сенату»; «Виключні повноваження Національного Конгресу»; «Функціонування Національного Конгресу»; «Парламентський статут»; «Предмет законодавчого регулювання»; «Законотворення»);

Розділ 5. «Уряд та державна адміністрація» (включав підрозділи: «Президент Республіки», «Загальні засади державного адміністрування», «Загальні положення»);

Розділ 6. «Національна оборона»;

Розділ 7. «Громадянська (публічна) безпека» (включав підрозділи: «Сили порядку і публічної безпеки»; «Карабінери і поліція у Чилі»; «Жандармерія Чилі»; «Загальні положення»);

⁷ Joignant A. La crisis política del sentido común. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/la-crisis-politica-del-sentido-comun.html>

⁸ Avendano O. Plebiscito constitucional 2023: al final todo siguió igual. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/plebiscito-constitucional-2023-al-final-todo-siguio-igual.html>

⁹ Андрійчук Т. А. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. Політичне життя. 2019. № 1. С. 45-51. С. 47.

¹⁰ Propuesta Constitucio'n Polí'tica de la Repu'blica de Chile URL: https://s3.amazonaws.com/gobcl-prod/public_files/Plebiscito-constitucional/PROPUESTA-DE-NUEVA-CONSTITUCION-POLITICA-DE-LA-REPUBLICA.pdf

Розділ 8. «Регіональні та локальні уряд та адміністрація» (включав підрозділи: «Регіональний уряд»; «Локальний уряд»; «Спеціальні та стратегічні території для розвитку держави»; «Територія Чилійської Антарктики»; «Деконцентрація державної адміністрації»; «Фіскальна децентралізація»; «Загальні положення»);

Розділ 9. «Судова влада»;

Розділ 10. «Конституційний Трибунал»;

Розділ 11. «Національна служба доступу до правосуддя та захисту жертв»;

Перехідні положення.

Таким чином, структурно проєкт Конституції був досить деталізованим і складним документом для сприйняття звичайними виборцями, які не є фахівцями з конституційного права. Особливістю, яка впадає в очі за текстом проєкту, є постійне використання фемінітивів у назвах державних посад. Така позиція видається адекватною реакцією на тенденцію розширення доступу жінок до державних посад у розвинутих країнах та є виправданою юридично, з огляду на нещодавню дискусію з цього питання, наприклад, у Польщі. Так, суддя Конституційного Суду Польщі Маріуш Мушинський поставив під сумнів легітимність нового польського уряду через те, що дві міністерки під час складення присяги використали жіночий рід своєї посади, чим змінили формулювання присяги, зазначене в Конституції (у якій використовується чоловічий рід)¹¹.

На думку відомого мексиканського конституціоналіста Х. Карпізо, для того, щоб зрозуміти конституційну систему чи конституцію певної держави, потрібно дати відповідь на три фундаментальні питання: 1) як закріплені та як реалізуються на практиці гарантії або індивідуальні права; 2) який економічний і соціальний мінімум визнається за особою та як він реалізується на практиці; 3) якою є структура політичної системи. У межах останнього питання зазначений дослідник вважає за потрібне акцентувати увагу на двох аспектах: а) спосіб закріплення та реалізація принципу поділу влади; б) статус політичних партій¹².

Характеризуючи проєкт Конституції Чилі з точки зору першого та другого фундаментальних питань, наведених вище, слід відзначити, що основна дискусія прихильників і противників нової Конституції Чилі точилася навколо ролі держави в реалізації соціальних прав.

Так, «освячення» соціальної держави супроводжувалося двома абзацами, які встановлюють, що «людська гідність є непорушною та є основою закону і справедливості» і що «сім'я є фундаментальним ядром суспільства». Представники лівих політичних сил вважали, що інші статті, включені до конституційної пропозиції, залишать визначення соціальної правової держави «порожнім», наприклад, що «кожна людина матиме право вибирати систему охорони здоров'я, якою вона бажає користуватися: чи то державною, чи то приватною», або що кожен платник пенсійних внесків «матиме право вільно обирати установу, державну чи приватну, яка управляє та інвестує (пенсійними фондами). У жодному разі вони не можуть бути експропрійовані чи привласнені державою через будь-який механізм». Противники такого підходу припускають, що роль солідарності була би унеможливлена¹³.

У питаннях освіти пропозиція Конституції визнавала «переважне право та обов'язок сімей вибирати освіту для своїх дітей або підопічних», а також те, що «люди мають право відкривати та розвивати навчальні заклади». Прихильники сприяння державній освіті вважали, що текст не змінює поточну систему, де приватна субсидована освіта стає все сильнішою. Також пропонувалося гарантувати «фінансування на одного студента в державних і приватних закладах»¹⁴.

¹¹ Використали фемінітиви. Суддя Конституційного суду сумнівається в легітимності нового уряду Польщі. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/18509-vikoristali-feminitivi-suddya-konstitutsynogo-sudu-sumnivaetsya-v-legitimnosti-novogo-uryadu-polschi>

¹² Carpizo J. La clasificación de las constituciones. Una propuesta. URL: <https://jorgecarpizo.unam.mx/assets/30-clasificacion-constituciones.pdf>

¹³ Laborde A. Los principales contenidos de la nueva propuesta de Constitución en Chile, tras siete meses de trabajo. URL: <https://elpais.com/chile/2023-10-24/los-principales-contenidos-de-la-nueva-propuesta-de-constitucion-en-chile-tras-siete-meses-de-trabajo.html>

¹⁴ Ibid.

Що стосується житла, то пропозиція Основного Закону закріплювала право «на достатнє житло», яке не фігурує в чинній Конституції. Крім того, передбачалося, що держава «через державні та приватні установи сприятиме діям, спрямованим на поступове задоволення цього права, надаючи перевагу доступу до власного житла відповідно до закону». Одним зі спірних питань у цьому аспекті є звільнення від податку на перше житло, правило, яке користується великою підтримкою населення, але воно вигідне лише людям з вищими доходами. Ліві політичні сили безуспішно намагалися його усунути¹⁵.

Ще одне положення, яке правляча партія Чилі хотіла закріпити (порівнюючи з чинною Конституцією), але не змогла, – визначало, що «закон охороняє життя ненароджених», а «дитиною є будь-яка людська істота віком до 18 років». Критики цих положень відзначали, що вони можуть суперечити закону про аборт, який діє в Чилі з 2017 р. і дозволяє переривати вагітність у випадках небезпеки для життя матері, вад розвитку плода та згвалтування. Дискусію у суспільстві також викликала відмова від військової служби через сумління, яку було визначено так: «Право на свободу думки, совісті та релігії також включає відмову від військової служби через сумління, яка буде здійснюватися відповідно до закону»¹⁶.

В умовах «лівого повороту» 90-х рр. ХХ століття в Латинській Америці активізувався рух за права індіанців – індіхенізм (з ісп. *indigena* – корінний житель). Індіанські народні організації оформлюють свої вимоги в термінології конституційних прав¹⁷. Індіхенізм став вираженням внутрішньої деколонізації індіанських громад, тобто звільнення від панування західної цивілізації й відновлення прав індіанців жити відповідно до традицій і звичаїв предків. Конституції практично всіх латиноамериканських держав зафіксували права індіанців на збереження традиційного способу життя, господарювання, традиційних знань, двомовної освіти й політичного представництва, аж до створення індіанських автономій¹⁸. Тож цілком закономірним є включення положень про захист прав індіанців уже до 5 статті проекту Конституції, де, серед іншого, пропонувалося закріпити наступне: «Конституція визнає корінні народи частиною чилійської нації, яка є єдиною і неподільною. Держава поважатиме та захищатиме їхні індивідуальні та колективні права, гарантовані цією Конституцією, законами та чинними міжнародними договорами, які ратифіковані Чилі». А в першій же статті, яка мала визначати статус чилійського парламенту – Національного Конгресу, вказується про те, що закон повинен передбачати механізми політичної участі індіанських народів у діяльності зазначеного органу.

Серед інших особливостей конституційного ладу, які пропонувалося закріпити в проекті Конституції 2023 р., слід виділити такі:

1) включення до Розділу 1 «Основи конституційного порядку» положень про те, що корупція у будь-якій її формі суперечить загальному благу та його інтересам. Її знищення є обов'язком державних органів. У цій же статті закріплено положення про створення національного антикорупційного агентства;

2) також у Розділі 1 містилося положення про засудження тероризму та захист прав жертв тероризму.

Включення положень про боротьбу з корупцією та засудження тероризму є нетиповим для конституційних текстів, однак, з огляду на глобальність поширення зазначених явищ, можна припустити, що приклад Чилі матиме наслідкування і в інших державах, які в майбутньому ухвалюватимуть конституції.

Щодо структури політичної системи, а саме способу закріплення та реалізації принципу поділу влади, проект Конституції Чилі передбачав наступну модель.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Д. Л. Ван Котт. Цит. за: Бочарова Н. В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. С. 110.

¹⁸ Р. Лаландер. Цит. за: Бочарова Н. В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. С. 110.

Парламент – Національний Конгрес – мав бути двопалатним і складатися з Палати депутаток і депутатів та Сенату, що обиралися на 4 роки шляхом прямих виборів.

Виключними повноваженнями Палати депутаток і депутатів пропонувалося визначити:

1) наглядові повноваження за діяльністю уряду, що включають:

а) направлення запитів до міністрів. Таке направлення мало здійснюватися через Президента;

б) виклик державного міністра на вимогу принаймні однієї третини депутатів, щоб поставити запитання щодо його повноважень;

в) створення спеціальних слідчих комісій за поданням не менше двох п'ятих депутатів, з метою збору інформації, що стосується окремих актів Уряду;

2) повноваження щодо звинувачення вищих посадових осіб, що мало здійснюватися за ініціативою не менше п'ятнадцяти і не більше двадцяти членів Палати депутатів («конституційне обвинувачення») стосовно:

а) Президента Республіки щодо актів його адміністрації, що серйозно скомпрометували честь або безпеку нації, або відкрито порушували Конституцію чи закони;

б) Державних міністрів за те, що вони серйозно скомпрометували честь чи безпеку нації, за порушення Конституції чи законів;

в) Магістратів вищих судів і Генерального прокурора за суттєве невиконання своїх обов'язків. При цьому магістрати ні в якому разі не можуть бути звинувачені по суті рішень, які вони ухвалюють;

г) Генералів або адміралів за те, що серйозно скомпрометували честь або безпеку нації;

д) Губернаторів регіонів, представників Президента в провінціях.

Ініційоване звинувачення мало бути підтримане більшістю депутатів нижньої палати. Також пропонувалося закріпити положення, згідно з яким ці звинувачення можуть бути подані під час перебування Президента на посаді та через шість місяців після закінчення повноважень, протягом яких Президент не може залишити країну без згоди Палати. Щодо інших посадових осіб, це ж правило мало діяти протягом трьох місяців.

Виключними повноваженнями Сенату пропонувалося закріпити:

1) прийняття рішення щодо посадових осіб, звинувачення щодо яких ініційовано нижньою Палатою парламенту. Таке рішення мало прийматися кваліфікованою більшістю – двома третинами сенаторів щодо Президента та чотирма сьомими сенаторів щодо інших посадових осіб. Якщо особа з'являється із зізнанням, обвинувачений усувається від посади та не може обіймати будь-яку державну посаду, зокрема виборну, протягом наступних п'яти років.

Рішення щодо вчинення злочину звинуваченою посадовою особою ухвалює суд;

2) надання згоди на притягнення до відповідальності державного міністра за збитки, які могли бути несправедливо понесені його діями під час виконання своїх повноважень;

3) повідомлення про суперечки щодо конкуренції повноважень, які виникають між політичними або адміністративними органами та вищими судами;

4) надання або відмова в згоді на акти Президента Республіки або на призначення органів влади та посадових осіб, яких він пропонує, у випадках і відповідно до кворуму, встановлених Конституцією або законом.

З точки зору розподілу та збалансування повноважень між палатами парламенту варто звернути увагу на те, що Сенат, його комісії та інші органи не наділялися повноваженням контролювати дії Уряду.

Серед особливостей конституційного регулювання статусу парламенту Чилі слід також виокремити значну за обсягом (як для конституцій) регламентацію процедур діяльності парламенту та законодавчого процесу – 29 досить розлогих за змістом статей (з 60 по 89). Зазвичай такі питання врегульовуються на рівні парламентських регламентів.

Щодо питань, які мали вирішуватися спільно обома палатами парламенту, то ними мали бути питання ратифікації та денонсації міжнародних договорів.

Щодо організації виконавчої влади, то слід відмітити таке. На чолі Уряду Чилі, згідно з проектом Конституції, мав бути Президент Республіки, який є главою держави та главою уряду.

З цікавого щодо регулювання конституційного статусу Президента Чилі, слід виділити такі моменти:

1) виїзд Президента за межі держави на строк понад 30 днів мав попередньо узгоджуватися із Сенатом;

2) визначалася не одна особа, а кілька послідовно, на випадок, якщо обраний Президент не зможе вступити на посаду. У такому разі з титулом віцепрезидента Республіки, повноваження Президента мали набути: голова Сенату, за його відсутності – Голова Палати депутатів і депутаток, а за відсутності й останнього – Голова Верховного Суду;

3) якщо вакансія Президента виникає менше ніж за два роки до наступних президентських виборів (який обирається прямими виборами строком на 4 роки), Президент обирається пленарним з'їздом сенаторів і депутатів більшістю голосів. Обраний таким чином Президент діятиме до завершення періоду того, хто був замінений, та не зможе балотуватися на наступних президентських виборах. Водночас він мав наділятися повним обсягом повноважень Президента, без будь-яких обмежень.

Президент за проектом Конституції мав наділятися такими основними повноваженнями:

1) номінаційні повноваження: у зовнішньополітичній сфері; у сфері судочинства – через призначення суддів Верховного, апеляційних судів та Конституційного Трибуналу; у сфері оборони та правоохоронних органів; призначення та звільнення міністрів;

2) повноваженнями у сфері законодавчого процесу, зокрема промульгація законів;

3) правом вимагати скликання будь-якої палати парламенту тощо.

Стосовно організації Уряду, то до його складу мали входити міністри, що підпорядковані безпосередньо Президенту. При цьому такі акти Президента, як регламенти, декрети та інструкції, мали підлягати контрасигнуванню, без якого вони не набуватимуть чинність. Доволі цікавою формою взаємодії парламенту та міністрів, яку пропонувалось закріпити в Конституції Чилі, визначалося право міністрів відвідувати засідання палат парламенту та брати участь у дебатах без права голосу. Крім того, під час голосування міністрам пропонувалося надати право виправляти концепції (ідеї), висловлені будь-яким депутатом або сенатором.

Окремої уваги потребує наведене у проекті Конституції положення, згідно з яким у системі органів державної влади передбачалося утворення Ради з оцінки законів і публічної політики. Така Рада мала бути юридично автономною та здійснювати оцінку законів і державної політики, виходячи з переслідуваних ними цілей. Керівним органом Ради повинна була бути Рада директорів, до складу якої мали входити п'ять членів, призначених Президентом Республіки за згодою Сенату, прийнятою трьома п'ятими його складу. Рада з періодичністю, визначеною законом, повинна була готувати план оцінки законодавства та державної політики за участю Президента Республіки та Національного Конгресу. З метою гарантування якості та ефективності законів і державної політики Рада могла пропонувати Президенту Республіки та установам відповідно або змінити чи скасувати правові приписи, або припинити програми, які вона вважає недоцільними.

Отже, по суті йшлося про орган, який повинен був наділятися масштабними повноваженнями з аудиту державної політики. Втім зі змісту проекту Конституції незрозуміло, якими критеріями мав керуватися даний орган при визначенні ефективності державної політики. Очевидно, дані питання мали, за задумом авторів проекту Конституції, вирішуватися на рівні спеціального закону.

За проектом Конституції передбачалося утворення Конституційного Трибуналу як автономного юрисдикційного органу, організацію, функціонування та процедури діяльності якого мав визначати закон.

До складу Конституційного Трибуналу мало входити 11 суддів, строк повноважень яких мав становити 11 років.

Процедура призначення суддів Конституційного Трибуналу передбачала наступні етапи:

1) Верховний Суд на основі попередньо проведеного публічного конкурсу мав готувати належним чином обґрунтований перелік кандидатів і на сесії, спеціально скликаній для цього, затверджувати його шляхом голосування;

2) Президент Республіки, після отримання запропонованого Верховним Судом переліку, протягом тридцяти днів мав пропонувати Сенату двох кандидатів для призначення;

3) Сенат, після публічного слухання, протягом тридцяти днів мав обрати одного з двох запропонованих кандидатів трьома п'ятими голосів від призначених членів. Якщо жоден із кандидатів не отримує таку кількість голосів, конкурс розпочинається спочатку.

Проект Конституції передбачав також призначення в тому ж порядку, що і суддів, двох заступників суддів для уникнення ситуацій, коли з тих чи інших причин Конституційний Трибунал не матиме кворуму для реалізації своїх повноважень.

Щодо повноважень Конституційного Трибуналу, то, окрім традиційного повноваження вирішувати питання щодо конституційності чинних законів за зверненням уповноважених суб'єктів, варто відзначити також широкий обсяг повноважень, зокрема, щодо попереднього конституційного контролю:

1) надання висновків щодо конституційності проєктів міжнародних договорів чи вже чинних міжнародних договорів;

2) надання висновків щодо конституційності проєктів законів про повноваження регіональних органів влади;

3) повноваження щодо вирішення компетенційних спорів, зокрема спорів щодо промульгації законів Президентом, а також спорів між політичними чи регіональними органами влади та судами;

4) вирішення питання про відповідність Конституції положень закону, що підлягає застосуванню під час розгляду справи судом загальної юрисдикції, за ініціативою сторони у справі або судді;

5) надання висновку щодо конституційності питань, які виносяться на плебісцит;

6) визнання неконституційними діяльності політичних партій та громадських об'єднань.

Прикметно, що для ухвалення окремих рішень Конституційним Трибуналом проєкт Конституції передбачав закріплення кваліфікованої більшості голосів. У цілому формулювання повноважень Конституційного Трибуналу у проєкті Конституції відзначається значною деталізацією та включенням процедурних питань щодо розгляду окремих категорій справ.

Також за проєктом Конституції передбачалося створення спеціального суду – Виборчого кваліфікаційного суду, що мав наділятися повноваженнями з розгляду спорів у виборчому процесі, та системи регіональних виборчих судів.

У перехідних положеннях проєкту Конституції пропонувалося закріпити, що Чилі визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, відповідно до Римського статуту та поправок до нього, ратифікованих Чилі.

Характеризуючи конституційний статус політичних партій як складову структури політичної системи, слід зауважити, що Розділ 3 проєкту Конституції «Політичне представництво та участь» включав підрозділи «Політичні партії», «Механізми участі» і у цілому в частині регулювання статусу політичних партій містив усталені підходи до формування партій та їх конституційно-правового статусу. З особливостей варто виділити хіба що досить значну деталізацію окремих положень (наприклад, про вимоги до статуту політичних партій, рівну участь жінок і чоловіків у керівних органах партій, фінансування партій, ведення реєстрів їх членів тощо), які зазвичай включаються до законів про політичні партії, а не до конституцій.

У світлі сучасної тенденції розвитку партисипаторної демократії, яка передбачає широке залучення освічених громадян до політичного процесу, децентралізацію та контроль за прийняттям найважливіших рішень з метою поліпшення перспективи досягнення дійсної свободи і рівності

або хоча б примирення розбіжностей у змісті цих понять у теорії та практиці¹⁹, також викликає інтерес відображена у проєкті Конституції Чилі позиція щодо регулювання форм такого залучення громадян. Адже, як слушно відзначає Т. А. Андрійчук, актуальним є об'єктивне дослідження практик втілення ідей партисипаторної та деліберативної демократії, що можуть мати і позитивний, і негативний вплив на сучасну складну політичну систему²⁰.

Отже, проєкт Конституції передбачав, що інституційний закон Національного Конгресу встановить механізми участі громадян у процесі формування законів, уможливаючи створення репозитарію, де буде об'єднуватися інформація, отримана завдяки цьому, для скерування парламентських дебатів. Група зі ста осіб, що мають право голосу, може реєструвати на платформі Виборчої служби громадянську ініціативу щодо закону. Для того, щоб ініціатива була обговорена в Національному Конгресі, вона повинна зібрати в підтримку кількість голосів виборців, еквівалентну чотирьом відсоткам від кількості виборців, внесених до реєстру виборців, але не більше ніж шість відсотків від зазначеного реєстру. Ці ініціативи не можуть стосуватися реформи Конституції, скасування законів з питань, які належать до виключної ініціативи Президента Республіки, та міжнародних договорів. Функцією реєстрації громадянських ініціатив щодо закону мала опікуватися Виборча служба. Ініціативи мали подаватися в письмовій формі та бути вмотивованими. Для збору необхідної кількості голосів на їх підтримку мало надаватися 180 днів.

Також проєкт Основного Закону передбачав такі форми та гарантії участі:

1) Закон гарантуватиме участь людей у державному управлінні, встановлюючи сприятливі умови для її ефективного здійснення. Також Закон мав встановити механізми участі у нагляді та контролі над державним управлінням;

2) Закон повинен передбачати громадські слухання чи консультації в процесі вироблення загальних норм на різних рівнях державного управління;

3) Закон мав закріпити створення дорадчих громадських дискусійних форумів, які співпрацюватимуть у прийнятті резолюції з конкретного питання громадського обговорення на національному, регіональному або комунальному рівнях. Для координації таких форумів передбачалося створення спеціального незалежного органу. Участь громадян у таких форумах мала здійснюватися на засадах механізму випадкового відбору, на основі якого громадяни можуть прийняти або відхилити пропозицію взяти участь в обговоренні;

4) передбачалося можливість проведення муніципальних та регіональних плебісцитів, результати яких мали бути обов'язковими для регіональних або комунальних органів влади, якщо рішення буде ухвалене на них абсолютною більшістю учасників;

5) також пропонувалося закріпити таку форму деліберативної демократії як місцеві дорадчі консультації з питань бюджетних пріоритетів.

Слід відзначити також, що проєкт містить вказівку на необхідність ухвалення значної кількості інституційних законів, якими передбачатиметься створення нових органів влади або реформування існуючих. Згідно з Перехідними положеннями проєкту такі законопроєкти мали бути внесені на розгляд парламенту Президентом Чилі протягом 3-5 років від дня набрання чинності Конституцією.

Висновки. Аналіз особливостей розробки, змісту та процедур ухвалення новітніх конституцій у Республіці Чилі на конституційних плебісцитах 2022 та 2023 рр. свідчить про спільний для латиноамериканських країн шлях трансформативного неоконституціоналізму. Цей шлях загалом пов'язаний з явищем так званого «лівого повороту», коли прихід до влади лівих політичних сил зумовив спробу економічного реформування та забезпечення соціальної справедливості.

Після невдалої у 2022 р. першої спроби голосування за проєкт Конституції Чилі більшість політичних сил країни на основі підписаної у грудні 2022 р. «Угоди для Чилі» об'єднали зусилля для розробки її нового тексту. Цілком закономірно, що основна дискусія прихильників і противників

¹⁹ Теорія партисипаторної демократії. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1615.html>

²⁰ Андрійчук Т. А. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. С. 46.

нової Конституції Чилі точилася навколо ролі держави в реалізації соціальних прав. Органами, відповідальними за розробку нової Конституції у 2023 р., виступили Експертна комісія, Конституційна рада та Комітет з технічної прийнятності.

Першою помітною характеристикою проєкту Конституції, винесеного на конституційний плебісцит у 2023 р., була деталізація окремих його положень (зокрема в частині повноважень Конституційного Трибуналу, утворення та діяльності політичних партій). Цей документ був досить об'ємним (понад 180 сторінок) і водночас складним для сприйняття звичайними виборцями, а також закладав нову модель системи органів державної влади та фактично передбачав, що після його ухвалення в Чилі протягом 3-5 років буде запущено процес прийняття значної кількості інституційних законів.

Досвід проведення конституційних плебісцитів у Чилі в 2022 та 2023 рр. засвідчив, що в якості інструментів партисипаторної демократії, засобів урахування інтересів громадян, референдуми (плебісцити) можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль – ускладнювати прийняття рішень, дестабілізувати внутрішню та зовнішню політику.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Avendano O. Plebiscito constitucional 2023: al final todo siguió igual. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/plebiscito-constitucional-2023-al-final-todo-siguio-igual.html>
2. Carpizo J. La clasificación de las constituciones. Una propuesta. URL: <https://jorgecarpizo.unam.mx/assets/30-clasificacion-constituciones.pdf>
3. Joignant A. La crisis política del sentido común. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/la-crisis-politica-del-sentido-comun.html>
4. Laborde A. Los principales contenidos de la nueva propuesta de Constitución en Chile, tras siete meses de trabajo. URL: <https://elpais.com/chile/2023-10-24/los-principales-contenidos-de-la-nueva-propuesta-de-constitucion-en-chile-tras-siete-meses-de-trabajo.html>
5. Molina F. R., Montes R. Chile rechaza rotundamente la nueva Constitución. URL: <https://elpais.com/chile/2022-09-05/chile-rechaza-rotundamente-la-nueva-constitucion.html>
6. Андрійчук Т. А. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. Політичне життя. 2019. № 1. С. 45-51.
7. Бочарова Н. В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. Конституційно-правові академічні студії. 2018. № 2. С. 106-113.
8. Використали фемінітиви. Суддя Конституційного суду сумнівається в легітимності нового уряду Польщі. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/18509-vikoristali-feminitivi-suddya-konstitutsijnogo-sudu-sumnivaetsya-v-legitimnosti-novogo-uryadu-polschi>
9. Теорія партисипаторної демократії. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1615.html>
10. Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики). Київ: Мишалов Д. В., 2021. 116 с.

Перелік юридичних документів:

11. Acerca del Proceso Constitucional. URL: <https://www.procesoconstitucional.cl/que-es/>
12. Propuesta Constitución Política de la República de Chile URL: https://s3.amazonaws.com/gobcl-prod/public_files/Plebiscito-constitucional/PROPUESTA-DE-NUEVA-CONSTITUCION-POLITICA-DE-LA-REPUBLICA.pdf

References

Bibliography:

1. Andriichuk T. A. Partysypatorna ta deliberatyvna demokratiia v suchasnomu politychnomu dyskursi. *Politychne zhyttia*. 2019. № 1. S. 45-51.
2. Avendano O. Plebiscito constitucional 2023: al final todo siguió igual. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/plebiscito-constitucional-2023-al-final-todo-siguió-igual.html>
3. Bocharova N. V. Konstytutsiini reformy v Latynskii Amerytsi kriz pryzmu neokonstytutsionalizmu. *Konstytutsiino-pravovi akademichni studii*. 2018. № 2. S. 106-113.
4. Carpizo J. La clasificación de las constituciones. Una propuesta. URL: <https://jorgecarpizo.unam.mx/assets/30-clasificacion-constituciones.pdf>
5. Joignant A. La crisis política del sentido común. URL: <https://elpais.com/chile/2023-12-18/la-crisis-politica-del-sentido-comun.html>
6. Laborde A. Los principales contenidos de la nueva propuesta de Constitución en Chile, tras siete meses de trabajo. URL: <https://elpais.com/chile/2023-10-24/los-principales-contenidos-de-la-nueva-propuesta-de-constitucion-en-chile-tras-siete-meses-de-trabajo.html>
7. Molina F. R., Montes R. Chile rechaza rotundamente la nueva Constitución. URL: <https://elpais.com/chile/2022-09-05/chile-rechaza-rotundamente-la-nueva-constitucion.html>
8. Shapoval V. M. *Osnovy konstytutsionalizmu (narysy z istorii, teorii i praktyky)*. Kyiv: Myshalov D. V., 2021. 116 s.
9. *Teoriia partysypatornoi demokratii*. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1615.html>
10. *Vykorystaly feminityvy. Suddia Konstytutsiinoho sudu sumnivaetsia v lehitymnosti novoho uriadu Polshchi*. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/18509-vikoristali-feminitivi-suddya-konstitutsiynogo-sudu-sumnivaetsya-v-legitimnosti-novogo-uryadu-polschi>

List of legal documents:

11. *Acerca del Proceso Constitucional*. URL: <https://www.procesoconstitucional.cl/que-es/>
12. *Propuesta Constitución Política de la República de Chile* URL: https://s3.amazonaws.com/gobcl-prod/public_files/Plebiscito-constitucional/PROPUESTA-DE-NUEVA-CONSTITUCION-POLITICA-DE-LA-REPUBLICA.pdf